

Бесіда з учнями.

— Що вивчає розділ «Словотвір».

— Які способи словотвору ви знаєте? Наведіть приклади.

Тренувальна вправа.

Визначте спосіб творення слів. Виділіть словотвірні афікси.

Лісник, підземний, блискотіти, головами, сухощавий, старезний, знесилитися, зібралася.

Теоретичний матеріал

Залежно від того, які словотворчі засоби використовуються (чи не використовуються), розрізняються морфологічні і неморфологічні способи словотвору. До морфологічних належать усі способи творення простих слів за допомогою афіксальних морфем, основоскладання й аббревіація. До неморфологічних відносять морфологосинтаксичний спосіб; лексико-синтаксичний, лексико-семантичний.

Словотвірні норми – це правила утворення слів за словотвірними моделями за допомогою морфем (суфіксів, префіксів, постфіксів) та словотворчих засобів (основоскладання).

Найпоширеніші помилки на словотвірному рівні:

- 1) неправильне вживання префіксів: належність (а не приналежність); виправдати (а не оправдати), призабуті (а не підзабуті), дозволити (а не nepoзволити), зізнався (а не признався), звичка (а не привичка), розподіляти (а не нерозприділяти), перевірити (а не провірити), зіставляти (а не співставляти), схожий (а не похорий), перехожі (а не непрохорі);
- 2) ненормативне вживання суфіксів: тиша (а не тишина), ліки (а не лікарство), перехрестя (а не перехресток), постачальник (а не поставщик), валютник (а не валютчик), кранівник (а не крановщик), паркування (а не парковка), татування (а не татуїровка), маркування (а не маркіровка), компостувати (а не компостирувати), виставковий (а не виставочний), закупівельний (а не закупочний), руйнівний (а не руйнуючий), панівний (а не пануючий), провокаційний (а не провокуючий), змоклий (а не змокший);
- 3) використання суфіксальних моделей замість префіксально-суфіксальних: завширшки (а не шириною), завдовжки (а не довжиною), влітку (а не літом);
- 4) ненормативне вживання слів, утворених способом осново- і словоскладання: садівник (а не садовод), клинуватий (а не клиноподібний), цибулястий (а не цибулеподібний), довкілля (а не оточуюче середовище), численний (а не багаточисельний, багаточисленний), цілодобовий (а не круглодобовий);
- 5) відхилення від норм українського словотворення під впливом відповідних російських слів: шахи (а не шахмати), шахіст (а не шахматист), путівка (а не путьовка), напій (а не напиток), краса (а не красота).

Тренувальні вправи.

Завдання 1. Визначте, яка основа є твірною для поданого слова.

Прибігти (бігти, біганина, біг). Навпростець (простувати, простий, простак).

Медичний (медик, медицина, медикамент). Мудрець (мудрощі, мудрий, мудрість). Багатий (багатство, багач, багато). Веселий (веселка, веселість, веселити). Подвоїти (два, подвійний, двоїти).

Завдання 2. Вставте пропущені букви, виділіть суфікси оцінки, поясніть їх уживання.

Голів..чка, бат..чко, кур..чка, кач..чка, служн..чка, пал..чка, копі..чка, лож..чка, ящір..чка, тат..чко, трав..чка, па..чка, літ..чко, сон..чко.

Завдання 3. Підкресліть слова, утворені способом складання.

Засівай поле хлібороб, припада душею до землі. Бере у руки тісто неня і чародійство наближа. На старенькім пероні бабуся проводить роки сивочолі. Пролетіли на зорі понад хатами швидкокрилі журавлі з журавлями.

Завдання 4. З дужок доберіть потрібні префікси до дієслів у поданих реченнях.

Вказуємо назву організації, що (по-, при-, ви-, наді-) слала документ. Документ датують днем його (на-, від-, під-) писання або (за-, під-) твердження. Цей реквізит (в-, по-) казує на назву міста чи населеного пункту, де (по-, ви-, на-) дано документ. Під час підписання документів колегіальних органів (по-, за-, ви-) значають обов'язки осіб, що (на-, під-, від-, до-) писали документ. Кожний службовий документ, незалежно від (при-, на-, по-) значення й виду, має заголовок.

Завдання 5. Виправте помилки у словосполученнях, зважаючи на словотвірні норми:

Компасирувати квиток, кольоровий вкладиш, дерев'яна полка, зелений огурчик, перша красавиця, зіграймо в шахмати, шкільна роздягалка, знайома манікюрша, грубезна палка, лекція усипляє, говорили шопотом, проїхали перехресток, яблучний напитек, довжиною 5 сантиметрів, втомлені київляни, подарки на свято, здивовані прохожі, дороге лікарство, смачне морожено, 300 грамів вівсяного печеня, дужий велікан, куриний фарш, обумовлювати ситуацію, послати листа, біблійський персонаж, вимірюючий пристрій, уплатити послуги, обвинувачувати у зраді, наші погляди співпадають, купляти в магазині, поїхати на рибалку, поставщик зброї, пояснююча записка, несумісними дії.

Завдання 6. Знайдіть у реченнях порушення словотвірних норм. Виправте помилки.

Поїзд, що рухався з високою швидкістю, зробив попереджуючий сигнал. Комп'ютери оснащені запам'ятовуючими пристроями. Він чудовий оранжировщик. Зіпсувався вимірюючий прилад. Міліцейське відділення було неподалік. Неоправданість цих методів стала очевидною. Де ваш завідуючий? Університетові потрібен знаючий студент. З ладу вийшов гальмуючий пристрій. Між Росією та Грузією знову загострились взаємовідносини. Митники вимагали від нас супроводжуючі документи. На екрані з'явився біжучий рядок. Серед постраждалих було двоє американців, один англічанин, троє громадян Нідерландів. Уряд звітував про випереджаючі темпи економічного зростання. Нагородити слідуючих ліцеїстів: Івасюту Петра, Комарницького Віталія, Баглая Юрія.

Домашнє завдання

Завдання 7. До поданих калькованих форм доберіть українські відповідники, особливу увагу зверніть на засоби словотвору.

Багато мітингуючих - багато мітенгувальників, задоволені відпочиваючі, головуючий сесії, доповідаючий на конференції, керуючий справами, стимулюючий чинник, існуюча система, зростаючі ціни, пояснююча записка, вичікуюча тактика, освіжаючий напій, підбадьорююче слово, завідуючий складом, командуючий армією.

Завдання 8. До поданих словосполучень доберіть стислі форми на зразок: в подальшому – надалі; підбити підсумки – підсумувати.

Навколишнє середовище –

Давати завдання –

Втрачати притомність –

Займатися торгівлею –

Легковажно ставитися –

Найкращим чином –

Не заслуговуючий на довіру –

Робити можливим –

Вести господарство –

У більшості випадків –